

Іван Сенько

НАРОДНІ ОПОВІДАННЯ ПРО ГОРОДИЩА І ЗАМКИ ЗАКАРПАТТЯ

На Закарпатті виявлено і досліджено 10 городиць (арданів-
ки), два біля Трумави - в урочищі Бодулів і на горі Стремтурі,
Ілліківське, Броньківське, Боржавське біля села Заря, Чаломопан-
ське, Винківське, Солотвинське, Челестівське).¹ Крім того є го-
ри з назвами „Городище“ між селами Данилович і Дудович, перекази
огадують Білогарський „замок“ та городища біля сіл Угия та Га-
радівка. Збереглося два замки (Ужгородський і Чукачівський) та
руїни че п'єсти замків (Красівський, Невицький, Середніанський,
Софієвський, Королевський, Хустський, Чинадієвський, Винківський).²

Час виникнення більшості городиць археологи окреслюють II тис.
д.н.е.-IX ст.н.е.³ І назва давні: город - тобто укріплення, обго-
рожнене ровом та валом з дерев'яною огорожею-частоколом, неодно-
річного згадуване у „Лівості минулих літ“, закріплене у назвах
сіл по обидва боки Карпат (Пудгород, Паланок, Підгородище, Горо-
диславичі, Земигород...); суфікс „иць“, як і в словах „печизна“,
„хижице“ (місця, де колись стояла хата), сказує, що цей „город“
давно зруйновано, покинуто людьми. У хроніці Аноніма „Діяння
уродів“ (ХІІ ст.) під роком 903 сказано про зруйнування укріп-
лення Бориса (Боржава): „Князь Арпад, пославши військо, залив
 всю землю між Тисою і Будрогою аж до Івочі - з усіма жителями,
 і укріплення Бориса обстурив і на третій день завоював, і роз-
 бив мури його, і воїв князя Салана, знайдених тут, великі повести
 занесеними у майдани в табір Гунг“ (гл.14).

Вершини гір, на яких зводилися городи, посилвали їх непри-
ступність. Однак у дерев'яних будов було й слабе місце - пони
горіли. Доля таких городів ілюструє історія Холма, зафіксована
у „Галицько-Волинському літописі“: „Але коли він (Данило Галиць-
кий. - І.С.) їздив по полю і діяв лови, то побачив він на горі
гори і лісисте місце, оточене навколо його полем, і залите
чешевими жителів: „Як іменується се місце?“ І вони сказали:
„Холм йому ім'я є“. І, угодобарши місце те, надував він, що по-
ставить на ньому невеликий городок...“ Запрошені жайотри збуду-
вали город: „І вежа (стояла) посеред города висока, що багати з
неї дозволає города. Внизу зведені з каменю п'ятнадцять ліктів
(біля 30 м.- І.С.) у висоту, а сама зроблена з тесаного дерева“

і висілене, як сир, сяяла зона на всій сторони. Близь ще був студенець, тобто молодязь, що мав тридцять і п'ять сажнів". Під час нападу хана Куримса у 1259 році Холм згорів: "... і полуниця було таке, що за всеї землі (Холмської) заграву було видіти. Насіть і за Львова диллячись, було видно (її) по бальзьких полях. Од палахотіння скільного подум'я".⁴

У XII-XIV століттях споруджуються замки - кам'яні вежі, кам'яні мури. Кілька разів на старому городиці (перша згадка у літописі Аноніма „Лідія угорців") перебудовано Ужгородський замок, роки останніх перебудов (1598, 1656) вистачено на головному фасаді центрального корпусу та на внутрішній арці.⁵ На думку М.В.Трояна, на місці городища збудовано ІІ Мукачівський замок, який витримав облоги чужоземних завоювальників у 1086, 1190, 1241 роках, був суттєво перебудований Федором Корятовичем на початку XIV століття.⁶ Севлиєвський замок в письмових джерелах згадується вперше у 1279 році.⁷ У XIV столітті розбудовано Хустський замок, хоч городище на замковій горі, на думку істориків, існувало ще в XI столітті.⁸ Невицький замок у документах згадується у 1317 році, хоча, очевидно, виник раніше.⁹ Десять у XV столітті було споруджене Красівський та Королевський замки.

На фоні дерев'яних хат замки були помітними будовами. Мандрівники завжди звертали на них увагу. Турецький мандрівник і письменник Евхія Челебі, який у складі депутації від турецьких військ у 1661 році побував у Хустському замку, писав: „Замок розташований на вершині гори Хасана, мури його високі і товсті, і своєю могутністю він схожий на фортецю Іонандер, бо висота всіх його схилів иска. Китлові будівлі, повернені вікнами на захід, звімтається одна над одною. Дахи палаців вхріті і колъоровою черепицею, дахи церков - залізом, хрести на них з чистого золота і так сяють, що в того, хто дивиться на них, втомлюються очі і вів змушені з поваги до них опустити погляд”.¹⁰ Словачський просвітитель Богуміл Носак-Незабудов, подорожуючи Закарпаттям у 1843 році, не обминув Мукачівський замок, подумки звертаючись до нього: „Скільки років вже пронеслося над твоєю головою? Хто знає? Почеток і заснування твоє привласнило собі і русини, і мадяри. Хто з них правий? Досить того, що ти переді мною підносишся до неба з твоїми вежами, як стеродавні могили минулых часів”.¹¹

Звертають на себе увагу насіть руїни замків. Яків Головацький, здійснюючи мандрівку Закарпаттям у 1839 році, зіймоз на замкову гору біла Хуста і розмірював біла руїн: „Цей замок і подібні до нього зовсім не залишили відразу культури, це пам'ятки

животі, бо замки, збудовані колись на недоступних скелях, захищали тільки корстного володаря палат й „велич" губителів народу, а не добробут і часті країни”.¹²

В розвитком вогнепальної зброї замки втрачали своє стратегічне значення, ставали осідками феодалів. Владислав Красівського замку Павел Матузині здійснював грабіжницькі напади в сколіцах, тому за рішенням угорського сейму це розбійницьке гніздо у 1564 році зруйновано. Королівськими військами у 1557 році зруйновано замок у Севлюні (тепер Ліннградово) - також через славіділ його власника. В ході антигабсбургських воєн зруйновано інші замки: Берегівський - в 1644, Королевський - в 1672, Середнинський - в 1705-1711 роках. Хустський замок злетів у повітря 3 липня 1766 року внаслідок удару блискавки в порохову пеку.¹³ Нідіраність престолу від тих подій розбурхувала його уяву - і реальне чудесницькі перепліталося з домислами, міфами.

Перша згадка про укріплення у Мукачеві, Ужгороді, Земпліні автор „Лідія угорців" доповнює топонімічними переказами про Мукачево і ріку Латорець.¹⁴ Богуміл Носак-Незабудов свої враження від Мукачівського замку доповнює усніми переказами, один з яких звучить так: „Та ворг Гея там на гірці город. Там ся мучат люди під землею (в той час в казематах замку була в'язниця. - І.О.), а в Мукачеві - над землею, та то все муха і біда”.¹⁵ Олександр Чаркун у 1943 році під псевдонімом „А.Хустський" видає книгу „Старинні замки Підкарпатту”,¹⁶ у якій науково-популярно викладено історію 6 замків (Ужгородського, Невицького, Мукачівського, Солинського, Королевського, Хустського), а також подано народні перекази про ці замки („Біла дівка - старож Ужгородського замку", „Про погань-дівчу і про короля Маттія", „Про колодязь мукантівського замку", „Король Володислав і татаре", „Горбок красної жени", „Про пана Лакомця", „Про Червону скалу"). У звір'ях фольклору є й інші перекази про замки і городища.

На тій горі, де нині вітер свіка,

Стояло місто. А тепер нема.

Дав гору називають Городищем.

А хто тут жив? Не знаємо... Пітьма.

Ці рядки належать поету Степану Чумику. Вони нам додомугають вияснити причину побутування переказів про городища і високі людські дослідництві намагається осагти незідоме, заzugе.

У наступу розпоряджені є перекази про городища на горі Богословів біля Арданова, на горі Варгедь біля Вижнова, Біжківське,

Броньківське, Шестітівське, Малокопанське, про "Бейлів замок" біля Біловарців, городище на заболоченій місцевості біля села Дідове... Це ж перекази у "записках" Петра Соки своєю деталізацією, запозичене із літописів, романтичними іменами (Мілата, Станіслав - "Загибель Боржавського замка"; Лейла - "Роєстінник Сримда")¹⁷ породжають сумнів у їх народному походженні й побутуванні.

У переказах про городища легко виділити 7 мотивів:

1. Наміність у топонімі елемента "зам" (з угорської - "замок", "укріплення") береться як доказ, що в тій місцевості було укріплення: Біловарці (село на Тичівщині), Заргедь (гора біля Біловарців). Так народною етимологією витлумачується назва Звенигороде на Львівщині. Городища і Княжівку на Івано-Франківщині.

Оскільки ці перекази про Заргедь і Біловарці не опубліковано, то подаємо їх тексти:

"У цес замок давно стоя на горі Заргедь. То по-мадярськи значить „Замкова гора“. А малюк той замок якомусь Велету. Злии був дуже, людей збиткував, на ту гору в замок мали приводити Йому худобу на зарі, приносити хліб печеній, вино.

Бог покарав того Велета: громовим кулев ударив у замок і заляпив його. І Велет, і його замок згоріли".

(Записано від А.С.Міклозі у Винкові 3.09.1969 р.)

"Про Біловарці люди кажуть так: „З одного боку вода, з другого боку камінь, а межі які Біловарці". Та й на се бідне село злакомилися мадярські пани. Якими способом купив собі його пан Бейла.

На горі Голяці Бейла приказав збудувати собі дерев'яний замок. І записали у пам'яті книги назву села по-мадярськи Бейловер - "Бейлів замок".

Лука допікає той пан лідям. І одною ніччі вони підпалили замок. Бейла згорів разом із замком.

Та придумана пам'яті назва села вже була записана в усні книжі. Так і до дніс називається село Біловарцями".

(Записано у 1977 р. у с.Біловарці на Тичівщині)

Я.І.штернберг, досліднича історія Винкова, стверджує, що на горі Заргедь дійсно у 1271 році було споруджено земляну фортецю, яка у XIІІ ст. занепала.¹⁸ Залишки городища у Біловарцях не виявлено. Отже ми маємо справу з топонімічним переказом, який покликаний пояснити назву села, заснований традицією

історичних оповідей.

2. Проголошується, що воєвода чи князь, чиє ім'я згадено іменем або замком, звалими своє ім'я у назві села, міста. Усьою повідомляється про городище біля села Арданова на Іршавщині:

"Мукачівський князь Корятович мав воєводу Ардана. Всі землі навколо гори Гег він передав цьому воєводі. Ардан зробив собі на горі замок. Ще й тепер там видно мури.

Слуги Ардана жили під замком. Так виникло село Арданове. Інші тікали люди з інших сіл, бо в Арданові не було панщини. Арданівці, якби хтось напав на Мукачівський замок, мали йти не неміч".

(Записано від М.Фельцмана у 1969 р.)

Так пояснюється і назва Хуста (Легенди Карпат, с.ІІ6-ІІ8). Інші історичні докази цього годі зумати. Анехронізм у таких переказах зустрічається дуже часто. Це стосується й переказу про городище біля Арданова: виникнення його датується XI-ІІ ст. до н.е.,¹⁹ а переказ спорудження укріпління на горі відносить до XII ст. Стосовно цього часу переказ досить достовірний - і про залежність села до Чукачівського замку, і про поширення для хижаків села панцирів та позицій (у XIІ ст.).²⁰

3. Правильно стверджується, що городища руйнували населення під час ворожих нападів. Від Генриха Бокотей у 1975 р. у Більках записано переказ:

"Давно у наших краях часто Ішли війни. Білківчане, осін наїви до прятатися від ворогів, збудували на горі замок. І тепер цю гору називають Городище. А під берегом є видно склони, які ведуть до того замка.

Не раз tot замок вратовав людей від смерті. Та коли наїви татари, то білківчане не могли їх відбити. І почали колати підземний хід. Жони і діти копали, а хто міг держати зброя, стояли на стінах. І прокопали хід у таке місце, де татари не вартували, і всі втекли.

Або тим ходом порушили фундамент замку. Коли почали татари другого дня метати на замок каміння, він прогалився під землю. Тому на Городищі не видно слідів замку, бо він під землею".

Переказ про городище на болоті біля села Дідове на Переяславщині також стверджує, що воно служило захищеною від татар.²¹

4. Володарем замку проголошується істота міфічна, назкова: Велет з виниктівської гори Заргедь мав надзвичайно велику фізичну силу; грабіжник із замку біля села Броньки мав триногого коня,

який скакав з гори на гору, а щоб поласувати медом з пасіки на сусідній горі Пчелинок, з'єднав її з замком мотузяним мостом;²² як казковий герой, вовчода замку-городища біля села Мала Копана, що на Виноградівщині, простиг полотняний міст аж до Королевського замку;

«Було три замки: Королевський за Тисом, Хустський і коло нас, на горі, де село Мала Копана. У тих двох замках жили королі, а у напому - воєвода. Та вони його не признавали за свого. А він дав єктати доскільноне полотно, зробив яльов, велику куху, до якої прив'язав конець того полотна, і вистрілив у Королевський замок. Куля залізла глибоко в землю, полотно натягнулося - зробився міст. І нам воєвода закликав короля прити тим мостом по його візту. Так признали і напого воєводу.

Тот воєвода вонзив з турками та десь пропав. А замок спалих татарами».

(Записано у липні 1990 р. у Великій Копані від 80-річного Віктора Антоніка.)

На Київщині, Поділлі і Правобережні у переказах про городицю фігурує міфічний полудній Буника,²³ отже заселення городиці міфічними істотами - загальноукраїнська фольклорна традиція.

5. Нерідко стверджується, що володар замку-городища був розбійником: Брида із Бронецького замку,²⁴ Барет із болотного городища біля села Лідівзе (Легенди Карпат, с.161-162). Розбійники змалюються і власники Івасівського та Севлинського замків.²⁵

При всіх анахронізмах і казкових елементах у таких переказах можна виділити реальну основу: окрім замків у XII-XIV ст. спрощі були гніздами розбою і насильства. Олександр Мицюк підрахував, що угорський сейм з 1291 і до 1492 року виніс 13 ухвал про руйнування тих замків, які були базою для розбійницьких дій «соділів». У 1471 році за велінням короля Матвія було зруйновано такий замок Амброна у Довгії.²⁶

6. Перекази про зруйнування городиць називають три сили: татар (Малокопанське, Білківське, Челестівське²⁸), селянський гніт (Бронецьке, Лідівське, Біловарське городища, Невицький, Севлинський, Хустський замки), бока кара (городище на горі Варгель біля Білкови).

7. Перекази часто стверджують, що на місці городиць є скарби: у Бронецькому²⁹, Челестівському.³⁰ Археологічні розкопки на місці городиць підтверджують народну фантазію. Такі перекази - яви-

ще загальне у всіх регіонах.

Про Звенигород на Львівщині: «Місцевість позна різних переказів, по частині загально-легендарного характеру: так оповідається про золоту бричку, що стоїть в землі в замкових валах».³¹

Про "Горохову столицю" біля Грабівця на Івано-Франківщині: «На горі, де городище було, знаходили давні громи. Не таки круги, як теперішні копійки, а якісь, ніби зрубамі, ніби квадратові, які хтось помадкунував. На тих громах був сам Горох».³²

Ці перекази типологічно перекуточують із переказом про Веселівське городище: «Леде говорять, що коли ходили песьоголові і напали на замок, а пан замка золото, що мав дванадцять горизонтів, верг у дуже глибокий колодязь, а як песьоголовці замок розвили, то колодязь засипався, і виникло обсталося не і до цинсь».³³

Перекази про городище поширюються здебільшого тільки у прилеглих до городищ селах. Але вони поширені і перекази про замки та їх руїни значно ширше. Як сказав поет Іван Мацинський:

Минувши зебуту оживля
Розвалини давніх кам'яна балада.

Камінь довго непідвладний часові, до руїн підвішаться до-вітливі і мандрівні - і з'являються ті, хто оживляє руїни лемків; у наш час - це екскурсоводи. І виникають поетичні радки "У Мукачівськім замку" Івандора Петефі, "В мукачівськім замку" Василя Грендлі-Донського, "На руїнах Невицького замку" Євгенія Фенцика, "Ужгородський замок" Юлія Боршона-Кун'ятського, "Замок над Хустом" Дмитра Павличка...

У народних переказах про замки частково розробляються ті ж мотиви, що і в переказах про городища. Є й притаманні тільки історії замків сюжети.

І. Дуже поширений мотив про важку праце при спорудженні замків: насипання гори (Мукачівського і Хустського замків), носіння каміння для зведення стів (Мукачівського, Хустського, Невицького замків). Для Мукачівського замку: «Тисячі возів, за-приміні пістими роздами, тисячу днів возили землю й насипали "ру", аж доки вона не досягла потрібної висоти височини. А потім збудували на ній замок...» (Легенди Карпат, с.108). Для Хустського замку: «І каміння, і глину носили в осагах на плечах».³⁴

Драматизм цих подій передає балада «Коли турували ліду Наковицю» - про те, як „в три дні по породі“ убогу вдову „голи-

на на панське":

На єдній ручечці синичка тримала,
А з другов рученьков камені давала.³⁵

2. Не більше помирений мотив про важку настуральну давину - молоко і яйця, які доміщували до глини, аби міцнішим були замкові мури (у переказах про Невицький, Мукачівський, Середньоскій і Хустський замки). Олександр Маркун використав цей мотив у переказі „Про Погань-дівча і про короля Магія“: „Турецькоє дівча, чтобы мури замка сильні били і ніколи не розвалилися, приказала німати до цементу яйця і солодке молоко“ („Старинні замки Підкарпаття“ А.Хустського, с.28).

3. У переказах про Мукачівський замок присутній мотив про участі чорта в будівництві замку: дозго не могли викопати колодязь, існу володар замку не домовився з чортом, і tot стрибнув на скелю, яка перегородила доступ до води, і проломив ІІ. Якщо у переказі із книги Олександра Маркуна „Старинні замки Підкарпаття“ (с.44-48) з чортом домовляється „лел замку“, то варіант цієї легендарної оповіді у записі Петра Соки (Легенди Карпат, с.109-112) називає ім'я цього пана - Федора Корятовича. Це десь нам підставу говорить, що на творення легенди вплинули церковні проповіді про Федора Корятовича як засновника Мукачівського монастиря і переможця земі Веремія, які перейшли в народну усну творчість.³⁶

Зафіксовано сюжет про те, що Мукачівський замок стояв на іншому місці, але чорти разом з частиною гори перенесли його туди, де стоїть тепер („Народні сповідання про давину“ І.Заклинського).

Це мандрівний мотив. Записано жартівливий сюжет, як чорти носили гору за Мармарощині і як одному з них гора притисла хіст, як він заїхав на діалекті: „Вой, вой, хваст!“, від чого Й після назва Хуст, яка була перенесена й на замок, по спорудили на тій горі.³⁷

4. Щоб вистояти під час облоги захисникам замку крім зброї потрібна була вода і вода. Запаси Іхі зберігалися в підвісках, а щоб мати воду, рили колодязі. Особливістю замків споруджено на вершинах гір, колодязі доводилося копати дуже глибини: з Мукачівському замку був колодязь глибиню 85 метрів;³⁸ в Олеському замку на Львівщині з 1511 до 1875 року брали воду із колодязя, якого було викопано в мергель на глибину 42 метрів.³⁹ Тому в переказах серед важких замкових робіт називають також ко-

лони колодязя. Колодязі згадуються у Переказах про Невицький, Мукачівський, Хустський замки. Про глибину колодязів двох останніх говориться: коли хидали в колодязь начку, то вона випливала відповідно в Латорицю або Тису.

Мотив цей мандрівний. У 1978 році у Варадинському замку (Воронтів) дозволся почути переказ про замковий колодязь, з якого качка „вилізла“ в Дунай. У 1967-му чув такий переказ про Луцьку фортецю, з колодязя якої качка вилізала в Дністер.

5. Мандрівний і мотив про підземні ходи. Згадки про них є у переказах про всі замки Закарпаття, але фабульно цей мотив розроблено лише у переказах про Ужгородський: як донька воєводи хотіла чумандзяї, якого покохала, показати таємний хід у замок, за що, дізнавшись, її коротоко покарали - живо замурували в тім підземнім ході („Старинні замки Підкарпаття“ А.Хустського).

6. Фольклорних сюжетів, які би опиралися на конкретні факти історії замків, виникло дуже мало. Перезажас легендарне.

Такий князь Лаборець із переказів про Ужгородський замок.⁴⁰ Легенда про цього у літописі „Лідіяна угорців“ Аноніма сповта на слов'янський фольклор, бо змальовує його загибелі із співчуттям. Літературні твори про Лаборця (А.Кралицького - у 1863, О.Гомічевського - у 1865, Е.Фещинка - у 1879 р.)⁴¹ сприяли популяризації цього імені, дали поштовх для повторної його фольклоризації.⁴² Народна фантазія чудернацьки переплела інформацію із літописом Аноніма про Салаке, домисли письменників і фольклорну традицією - і в Монастирці на Хустщині від 82-річного Василя Дідича записано переказ, згідно з яким князь Лаборець був володарем Мукачівського замку, віддав ці землі угорським, отримавши у подарунок білого коня, а коли усідомив учинене, було уже пізно щось змінити; він загинув на березі річки, яку в його честь названо Лаборицю, а відтак Латорицю.

Легендарний і воєвода Хуст, якому віби належав Хустський замок.⁴³ Із переказів про цього достовірне хіба те, що на Хустщині замок дійсно нападали і татари (1242, 1557, 1639, 1717), і турки (1661-1662).⁴⁴

Казкові у своїй основі перекази про христоку володарку Невицького замку Погань-дівча, яку вигнали із замку Матвій Корват.⁴⁵ С відомості, що Матвій Корват вершив суд між Другетами за успалювання Невицького замку.⁴⁶ Записано також переказ, що одна із півсток володаря замку була дуже злю, неухіднівом (записано у 1961 р. у Невицькому від Івана Кедилича). Все це могло сприяти

стагування наскових елементів у коло історичної оповіді про Богдан-дівча і угорського короля Корвіна.

У переказах про Королевський замок згадується чеський король Владислав ІІІ, по прізвищу "Добже", він же Уласло Другий, який був королем Угорщини після смерті Матвія Корвіна, у 1490-1516 роках, які співпали з турецькою експансією і селянськими виступами під керівництвом Дъордя Дожі (Юрія Дожі). Переказ розповідає про те, як король і його родина ховаються у підземелля замку під недебезпеки (напад татар чи турків, селянський виступ), де були живими поховані зруйнованими стінами ("Старинні замки Підкарпаття" А.Хустського, с.65-69). Згадка про те, що пізніше у підземеллі замка було знайдено корону, підтверджує наведені думки, що в переказі про Ласло "Добже" якимось чином контамінувалися перекази про коронацію не угорського престолу польського короля Владислава Третього, коли його недруги викрали корону і для його коронації в Сенекфехерварі треба було виготовляти іншу.

Більше історизму у переказах про чудова Коритовича, який був воховарем Мукачівського замку у 1396-1414 роках. Всвідє лічені зробили замок своєю резиденцією, обіс його розом і гостровою кам'яною стіною, розпорядився спорудити чотири круглі вежі, викопати колодязь.⁴⁸

Перекази про хуруців і лабазіців у Мукачівському та Хустському замках (навіз запис від Василя Короловича із с.Страбичова до Мукачівців) і публікація у збірці "Легенди Карпат", на с.112-116), про бранну монахів із Севлюського замка (Легенди Карпат, с.127-129) витворилися під впливом книг.

Найбільш фольклорні перекази про зруйнування Хустського замку вистрілом Григора Пінні із дерев'яної гармати (Ходили сприймки, с.124-126). Тут чи маємо справу з явним анахромізмом: Пінні діяв на Закарпатті і Покутті на початку ХVІІІ ст., а замок було знищено ударом олісівянки у порохову вежу в 1766 р.

7. У народних переказах про замки зустрічаються і привиди: зізої дівчи-арадниці на стінах Ужгородського замку, доњки Ласло Добже - Тідмир-сий іконки (Королевський замок). Із такими обличиями зустрічаємося і за межами Закарпаття: Іван Панькович залишив у Руській Порубі (Пришівціна) демонологічну оповідь про пана Барковція, який після смерті перетворений на коня і виконує ті роботи на руїнах Чечлянського замку, які він заставляє робити закріпачених селян;⁴⁹ у Звенигороді на Львівщині поширені Король буз'яківський і країною управляли магнати, на всі промбовані іхніх Владислав ІІІ відповідає ствердно

із писці про привид дівчини, яку не прийняла земля за те, що знищила ханові підземний хід до замку-городища.⁵⁰ Моралізуєча роль таких оповідей очевидна.

8. Руїни чи не всіди називаються притулком для нечистої сили, яка береже замок під скрибами; про золоту колиску, засипану в молодізі Невицького замку (записано у 1991 р. у с.Ворочеві на Невицьчині від Ф.Ф.Соломона); про золоту труну у підземеллі Кутинського замку (записана Н.Валіцька у 1990 р. у листі від 70-річного Михайла Павця; архів П.В.Лінтура).

Перекази про городиця спрямовували і спрямовують археологів до місць, де можна прояснити результативні розкопки. При всій цій казковості перекази правильно визначають державні городи як архітектурні споруди Х-XII століть. Розповіді про замки більш історичні, але конкретні факти в них приходяться пластами міфологічних уявлень наших предків; але ці перекази дають нам уяву про свійську ідею і події, які відбувалися в замках і навколо них: поховання захисникам рідної землі, осуд арадництва і мімреальних чуд, сприйняття замків як центрів кріпосного гаїту, а іх руїни - як засхужену кири. Перекази сюжет час ці усіх творів не змінили через інформативність, скільки через посвачання.

Література

1. Диє.: Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI-XII ст. - К.: Наукова думка, 1980. - С.72-77; Пам'ятники Закарпаття: Довідник-путівник /Книгу підготували В.І.Бабидорич, Н.М.Байрак, Ю.В.Качік, С.І.Пеняк, П.П.Совя та ін. Ужгород: Карпати, 1972. - С.79-83; Под Л. Замки-городиця //Закарпатська правда. - 1985. - 2 квітня.

2. Совя П. Архітектурні пам'ятники Закарпаття. - Ужгород: Закарп. об. вид-во, 1958. - С.9-18; Пам'ятники Закарпаття. - С.56-74.

3. Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI-XII ст. - С.72-77; Тимоцук Е.О. Слов'янські гради Північної Буковини. - Ужгород: Карпати, 1975; Рокко М.). Карпатські фортеці доби Київської Русі //Київська Русь: Культура, традиції. Збірник наукових праць. - К.: Наукова думка, 1982. - С.12-20.

4. Літопис руський /Пер. з давньорус. Л.Е.Маковськ. - К.: Дніпро, 1989. - С.417-418.

5. (Совя П.П.). Ужгородський замок: Буклет. - Ужгород, 1969.

6. Трохи М.В. Мукачевський замок: Історико-краєзнавческий очерк. - Ужгород: Карпати, 1977.
7. Мицюк О. Нариси з соціально-господарської історії б.Угорської князіві Підкарпатської Русі. - Т.І. - Ужгород, 1936. - С.34.
8. Див.: Різако М.В. Хуст: Путівник. - Ужгород: Карпати, 1974. - С.18-19; Трохи М. Музей і замки говорять //Закарпатська правда. - 1972. - 22 вересня.
9. (Сова П.П.). Невицьке. - Ужгород, 1970.
10. Цит.: Качій Ю. Турецький мандрівник про Хустський замок //Закарпатська правда. - 1973. - 8 лютого.
11. Головацький Н. Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі, написана в листах до приятеля у Л. //Ловтень. - 1976. № 6. - С.75.
12. Цит за кн.: Мольмар М. Словаки і українці. - Братислава: Пратів, 1965. - С.172.
13. Див.: Сова П. Пам'ятники Закарпаття; Поп И.И., Поп Д.И. В горах и долинах Закарпатья. - М.: Искусство, 1971; Мицюк О. Нариси з соціально-господарської історії б.Угорської князіві Підкарпатської Русі. - С.39.
14. Див.: Гадзега В. Вытаги из летописи Анонима //Подкарпатска русь. - 1929, № 3-9.
15. Цит. Мольмар М. Словаки і українці. - С.174.
16. Хустський А. Старинні замки Підкарпаття. - Ужгород, 1943.
17. Легенди Карпат /Упоряд. П.Лінтур та Г.Ігнатович. - Ужгород, 1968. - С.97-100, 124-126.
18. Штернберг М.І. Вишкове //Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область. - К., 1969. - С.718.
19. Пам'ятники Закарпаття: Довідник-путівник, с.80.
20. Худанич В.І., Янина І.І. Арданове //Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область. - С.301.
21. Легенди Карпат, с.161.
22. Сова П. Легенда Бровецького замку //Молодь Закарпаття. - 1970. - 17 травня.
23. Див.: Драгоманов М. Полуднів Букінка в українських народних оповіданнях //Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і писемство. - Т.2. - Львів, 1900. - С.97-125.
24. Сабор З. Христоматія церковно-слов'янських і угроруських літературних пам'ятників. - Ужгород, 1893. - С.215-216.
25. Поп Д. Красівський замок //Закарпатська правда. - 1964. - 4 вересня.

26. Мицюк О. Нариси з соціально-господарської історії //Угорської князіві Підкарпатської Русі. - Т.І. - С.39.
27. Там же.
28. Городище біля Шелестова. Зап. в Шелестові Іван Реберко //Наші стремлення (Мукачево). - 1932, липень. - С.21.
29. Сабор Е. Христоматія... с.216-217; Сова П. Легенда бровецького замку //Молодь Закарпаття. - 1970. - 17 травня.
30. Наші стремлення. - 1932, липень. - С.21.
31. Грунєвський М. Звенигород Галицький //ЗНТБ. - Т.31-32. Рівні. 1899. - С.5.
32. Золота епоха. - Ужгород: Карпати, 1983. - С.185-186.
33. Наші стремлення. - 1932, липень. - С.21.
34. Ходили оприими: Збірник. - Ужгород: Карпати, 1983. - С.31.
35. Головацький Я.Ф. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. - Т.2. - М., 1878. - С.699.
36. Заклинський К. Народні оповідання про давнину. - Коміць, 1926.
37. Легенди та перекази. - К.: Наукова думка, 1985. - С.96.
38. Трохи М.В. Мукачевський замок, с.19.
39. Одесский замок. Составитель Б.А.Рипко. - Львів, 1991. - С.27.
40. Галес К. Про назву "Лаборець" //Вародний календар, 1991. - Кропівська-Прямів-Ужгород, 1990. - С.60-62.
41. Миритас В. Ужгородський князь Лаборець //Закарпатська правда. - 1965. - 21 серпня.
42. Заклинський К. Народні оповідання про давнину. с.3-5.
43. Греджа-Донський В. Народний переказ про Хустський замок //Греджа-Донський В. Твори. - Ужгород: Карпати, 1991. - С.281-282; Чарівна торба. - Ужгород, 1988. - С.18-19.
44. Хланте О.В., Паранич К.І., Фанімець Ю.І. Іуст //Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область. - К., 1969. - С.697-715.
45. Кузела З. Угорський король Матвій Корній в слов'янській ученій словесності //ЗНТБ. - Т.67-70. - Львів, 1906.
46. Хустський А. Старинні замки Підкарпаття, с.23-26.
47. Історія Венгриї: В 3 т. - Т.І. - М.: Наука, 1971. - С.208.
48. Трохи М.В. Мукачевський замок, с.17-19.
49. Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей. - Прага, 1938. - С.520-521.
50. Грабовецький В. Звенигород. - Львів, 1959. - С.30.